Salát Gergely

KÍNA PUHA EREJE

> „Ezért osztán az a' legjobbik sereg, ki az ellenséget szándékában akasztja meg. Eztán következék az, ki az ellenséget szövetségesitűl szakítá el. Eztet követé az sereg, ki az ellenségre mene hadakozni. A' leghitványabb penig az, ki a' várfalakat kezdé ostromlani."
>
> (Sunzi: *A' hadakozás regulái,* Tokaji Zsolt fordítása)

A „puha erő" vagy „puha hatalom" *(soft power)* fogalma két évtizede terjedt el a nemzetközi politikai irodalomban. A kifejezés egy ország nemzetközi befolyását alakító azon tényezőkre utal, amelyek az adott országot a kívülállók számára vonzóvá, követendővé, kívánatossá teszik. Vannak, akik a puha erőt minden más hatalmi tényezőnél fontosabbnak tartják, s vannak olyanok is, akik kétségbe vonják értelmét. A többség a puha és a kemény erő kombinációját, az „okos erőt" *(smart power)* tartja a leghatékonyabbnak.

A puha erő növelésére való tudatos törekvés leglátványosabb példája Kína politikája. A világ legnépesebb országának nyíltan megfogalmazott célja nagyhatalommá válni, ugyanakkor az is világossá vált számára, hogy ezt pusztán gazdasági fejlődéssel és hadseregfejlesztéssel, vagyis „kemény erővel" nem tudja elérni. Ezért döntött úgy a kínai vezetés, hogy erőforrásai egy részét – a kínai hagyományokba jól illeszkedő módon – a kínai puha erőre összpontosítja. Az alábbiakban a puha erő fogalmát, illetve annak kínai gyakorlatba ültetését tekintjük át.

A puha erő

A fogalmat Joseph S. Nye korábbi amerikai védelmiminiszter-helyettes, a Harvard professzora fogalmazta meg 1990-ben,[1] s a koncepciót később további írások sorában fejlesztette tovább. Nye szerint a puha erő „képesség arra, hogy kényszer vagy fizetség helyett vonzerőnkkel érjük el azt, amit akarunk", vagy hogy „elérjük azt, hogy mások is azt akarják, amit mi akarunk", „meg tudjuk határozni mások preferenciáit" stb.[2] A puha erő egy ország kultúrájából, politikai eszményeiből, kül- és belpolitikájából származik. Ha elég vonzóvá tudjuk tenni magunkat, azzal elérhetjük, hogy más országok és népek követni akarjanak minket, s adott esetben támogatást nyújtsanak nekünk olyan kérdésekben, amelyekben a vonzerőnk hatása nélkül másképp döntetnének. A vonzerőnk te-

[1] Joseph S. Nye, Jr.: *Bound To Lead. The Changing Nature Of American Power,* Basic Books, 1990; Uő.: *Soft Power,* Foreign Policy 80. (1990. ősz), 153–171.
[2] Lásd például Joseph Nye: *Soft Power. The Means to Success in World Politics,* Public Affairs Press, New York, 2004.

hát hatalom, amely mások döntéseit anélkül befolyásolná, hogy kényszert kéne alkalmaznunk vagy közvetlen ellenszolgáltatást kéne nyújtanunk.

A puha erő azáltal válik mind jelentősebbé, hogy a kemény erő lehetőségei egyre korlátozottabbak. Soha nem létezett tartósan csak kemény erőn – katonai fölényen – alapuló hatalom, de nagyjából a II. világháború végéig, s sok szempontból a Szovjetunió összeomlásáig a kemény erő volt a meghatározó. Mára azonban a katonai fellépés sok esetben túl költségessé és kockázatossá vált. Egyrészt az országok közötti kölcsönös függés miatt egy másik állam megtámadása vagy az ezzel való fenyegetőzés – a közvetlen költségek mellett – a támadó félnek is súlyos gazdasági károkat okozhat. Másrészt a hatalmi játszmákban olyan nemzeteken átnyúló játékosok – transznacionális vállalatok, nem kormányzati szervezetek, terrorista hálózatok – jelentek meg, amelyek kezelése kemény erővel gyakorlatilag lehetetlen. Harmadrészt, a világ szinte minden államában megjelent nacionalizmus rendkívül költségessé teszi a háborút és a megszállást. A gyarmatosító hatalmak annak idején néhány száz vagy ezer katonával meg tudtak hódítani egy-egy óriási területet, ma ilyesmi már lehetetlen lenne. A hidegháborús időszakban az USA számára Vietnam, a Szovjetunió számára Afganisztán mutatta meg, hogy a behatolókkal szemben ellenséges népesség a legnagyobb hadigépezetet is megakaszthatja – az elmúlt években pedig Irak és megint csak Afganisztán esete bizonyítja ugyanezt. Szintén az erőszakos beavatkozás költségeit növeli, hogy bizonyos modern katonai technológiák már a legszegényebb országokban is elterjedtek, néhány potenciális célpont pedig nukleáris fegyverrel is rendelkezik. Mindezek mellett a nemzetközileg megoldandó problémák jellege is megváltozott: az erőforrások feletti ellenőrzés mellett ma már olyan – csak nemzetközi együttműködéssel kezelhető – kérdésekkel kell szembenézni, mint a környezetszennyezés, a járványos betegségek, a kábítószer-kereskedelem és a terrorizmus.[3]

A kemény erő a nagyhatalmak számára fenntartandó, hiszen nélküle valódi puha erő sem létezhet. Ugyanakkor a katonai hatalom a fenti okok miatt nem elégséges akaratunk érvényesítéséhez. Ehhez puha erőre, vagyis mások céljai és gondolkodása megváltoztatásának – manipulálásának – képességére van szükség. A kemény és a puha erő között természetesen széles az átmenet: a katonai beavatkozás és az egyszerű vonzerő között ott van az anyagi és egyéb ösztönzés, a politikai napirend meghatározása, a gazdasági befolyásolás stb. Vitatott kérdés, hogy a puha hatalmi vetélkedés zéróösszegű játszma-e: konkrét hatalmi döntéseknél minden bizonnyal az, de általánosságban attól, hogy egy ország vonzereje vagy presztízse nő, még nem föltétlenül csökken a többieké.

Arról, hogy pontosan mi tartozik a puha erő körébe, megoszlanak a vélemények. Általában a nemzeti presztízsre hatással lévő – tágabb értelemben vett – kulturális tényezőket sorolják ide, amelyek befolyásolják más országokban a döntéshozatalt – nemcsak a politikai-gazdasági vezetőkét, de például a fogyasztókét is. Ilyenek tényezők a társadalmi értékek (szabadság, emberi jogok), a média (filmsztárok, sorozatok, sajtó), az oktatás (például elit egyetemek), a hagyományos és kortárs magaskultúra, a technológiai fejlettség, a sportsikerek, a divatos márkák, de olyan tényezők is, mint például a gasztro-

[3] Nyie: *Soft Power,* 1990, 161–164.

nómia vagy a híresen csinos nők. Az amerikai filmsztárok, a német autók, az olasz konyha, a spanyol futballklubok vagy a finn mobiltelefonok hírneve hatalmi tényező is, mert befolyásolja mások fogyasztási vagy akár politikai döntéseit. Az Egyesült Államok szuperhatalmi státusa nem pusztán, sőt nem is elsősorban az amerikai hadsereg technikai fejlettségének köszönhető, hanem Hollywoodnak, Miami Beachnek, Detroitnak, New Yorknak és a Harvardnak.

Hogy a puha erő mennyire alakítható mesterségesen, és hogy mennyire képes valóban befolyásolni a döntéseket, az a dolog természete folytán nem számszerűsíthető. Emiatt sokan kétségbe is vonják a jelentőségét. Kína azonban egyértelmű döntést hozott e kérdésben: a puha erőt fontosnak tartja, és tudatosan törekszik a növelésére – s úgy tűnik, ebben eddig számottevő sikereket ért el.

A puha erő kínai hagyománya

Az, hogy a kínai döntéshozók és tanácsadóik körében megfogalmazása után nagy visszhangot keltett a puha erő elmélete, egyáltalán nem meglepő. Valószínűleg a történelem során minden ország és civilizáció élt a puha erő valamilyen formájával, de ez sokszor ösztönösen történt. Kínában viszont már a legkorábbi politikai gondolkodók is – így vagy úgy – megfogalmazták a puha erő koncepcióját.

A kínai hagyományban a lágy és a kemény szembeállításának legismertebb példája a nőies, puha, passzív *yin* és a férfias, aktív, kemény *yang* kettőssége. A *yin* és a *yang* ellentétesek egymással, de a teljességhez mindkettőre szükség van, egyik a másik nélkül tökéletlen.

A taoizmus alapműve, *Az Út és Erény könyve (Daodejing)* így fogalmazza meg a lágyság erejét: „Az ég alatt nincs lágyabb és gyengébb, mint a víz. Mégis, ha megtámadja a keményet és erőset, semmi nem tudja legyőzni, és semmi nem változtatja meg. A gyenge legyőzi az erőset, a lágy legyőzi a keményet."[4]

A kínai politikai hagyományban központi szerepet játszó konfucianizmusban alaptétel, hogy az uralkodónak kényszer és erőszak helyett példamutatással, saját erényének kisugárzásával kell kormányoznia népét.[5] Ez a nemzetközi kapcsolatokra is vonatkozik: a konfuciánus elvek szerint a Kínát körülvevő „barbárokat" nem meghódítani kell, hanem Kína morális és kulturális felsőbbrendűségének bizonyításával rávenni arra, hogy önként a kínai uralkodó alattvalóivá váljanak.[6] Mindezt a filozófusok valamiféle auto-

[4] *Daodejing,* 78. fejezet.

[5] Lásd például Konfuciusz mondását: „Ha [az uralkodó] maga helyesen viselkedik, akkor parancsok nélkül is működik a kormányzás. Ha nem viselkedik helyesen, akkor hiába ad ki parancsokat, azokat nem hajtják végre." *Lunyu (Beszélgetések és mondások),* XIII. 6.

[6] „Ha az elöljáró szereti a szertartásosságot, akkor a nép közül senki nem meri nem tisztelni; ha az elöljáró szereti az igazságosságot, akkor a nép közül senki nem mer nem engedelmeskedni neki; ha az elöljáró szereti a megbízhatóságot, akkor a nép közül senki nem mer nem őszinte lenni. S ha így lesz, akkor a négy égtáj népe, hátán hozva gyermekét, eljön hozzá." *Lunyu,* XIII. 4. „[A bölcs uralkodó] hírneve szétárad a Középső Országokban, elér a déli és északi barbárokhoz. Ahová a hajók és szekerek eljutnak, ahová az ember

matizmusként képzelték el: ha Kínában jó uralkodó ül a trónon, akkor az egész világ eljön hódolni neki. A gyakorlat természetesen más képet mutatott, de a kínai birodalom ideológusai szemében a fegyveres hódítás sosem számított erénynek, a hivatalos terminológiában a hódításokat „büntető hadjáratoknak" *(fa)* nevezték, amelyekre Kína kényszerítve volt a „barbárok" erénytelensége miatt.

A kemény erő másodlagossága a kiterjedt kínai hadászati irodalomban is megjelent. A különböző ókori stratégiai írások – például a legismertebb, a *Sunzi bingfa (A háború művészete, A' hadakozás regulái)* – számtalanszor visszatérő tanácsa, hogy az ellenséget csellel, megtévesztéssel, szövetségkötésekkel, hátországa megnyerésével, megosztással és egyéb „puha" eszközökkel kell legyőzni, s a nyílt harc a küzdelemnek csak egy – és nem is a legfontosabb – eleme. A mai kínai köznyelvben is számos olyan ezzel kapcsolatos mondás él, amely ezen ókori művekből származik: „gyengeséggel legyőzni az erőset" *(yiruo kegang, yiruo shengqiang),* „a háború alapja a becsapás" *(bing yi zha li),* „kerüld el [az ellenség] erősségeit, és támadd meg a gyenge pontjain" *(bishi jixu), „visszavonulással* előre haladni" *(yitui weijin)* stb.

A gondolat tehát, hogy a hatalmat „puha" tényezőkkel kell biztosítani, már az ókori Kínában is ismert volt, sőt domináns szerepet játszott a klasszikus kínai politikai és stratégiai gondolkodásban. Eszményi uralkodónak nem a nagy hódítók számítottak, hanem a békét, harmóniát teremtő, erényes császárok. Kína természetesen – amikor ereje engedte – igyekezett terjeszkedni, de ennek ideológiája mindig a Pax Sinica és a kínai civilizáció kiterjesztése volt, nem a hódítás dicsősége.

Annak illusztrálására, hogy itt nem valamiféle gyakorlatiatlan idealizmusról volt szó, hanem gyakorlati politikáról, nagyobb terjedelemben idézek egy Kr. e. 174-ből származó forrást. A szöveg egy beadvány a Han-dinasztia császárához, szerzője Jia Yi, a korszak egyik kiemelkedő tudós-hivatalnoka. Ebben az időszakban az ázsiai hunok *(xiongnuk)* birodalma a virágkorát élte, és súlyos vereségeket mért Kínára. A Han-udvar évtizedek óta csak megalázó feltételekkel – hatalmas „ajándékokkal", császári hercegnők feleségül adásával – tudta megvásárolni a viszonylagos békét, de a *xiongnu*k katonai ereje így is folyamatos fenyegetést jelentett. Kínának ezután még fél évszázadba tellett, hogy katonailag felvegye a versenyt a harcias lovas nomádokkal. Ebben a helyzetben született Jia Yi javaslata, amely lényegében a puha erő mai koncepcióját fogalmazza meg, meglehetősen cinikus módon:

> Szolgád javasol Felséged számára három megnyilvánulást, és kidolgoz öt csalétket, melyek által a *shanyu*t (a *xiongnu*k vezérét) szembefordíthatjuk népével, s a *xiongnu*kat megrázhatjuk és elsorvaszthatjuk […]

---

ereje elér, amit az Ég befed, amit a Föld hordoz, ahová a Nap és a Hold süt, ahol dér és zúzmara hull – mindenki, akinek vére és lehelete van, tiszteli és szereti őt." *Zhongyong (A közép mozdulatlansága),* 31. fejezet. „Na mármost, ha Felséged olyan kormányzást vezet be, amely megvalósítja az emberséget, akkor az Égalatti minden hivatalnoka szeretne majd Felséged udvarában állni, a földművelők szeretnék Felséged földjét művelni, a kereskedők szeretnék Felséged piacain felhalmozni [árujukat], az utazók szeretnének Felséged útjain járni; s aki az Égalattiban gyűlöli az uralkodóját, az mind Felségedhez jön panaszkodni. S ha ez így lesz, ki tudná visszatartani őket?" Mengzi (Menciusz): *Liang Huiwang,* I. 7.

Midőn a *xiongnu*k eljönnek, a módos családok öltözzenek selyembrokátba, a szegényebb családok vegyenek fel díszes selyemruhát. Készíttessék öt ezüstszekér, melyeket gazdagon vésett mintázat ékít, eléjük négy-négy ló fogassék be, lebegjen fölöttük zöld védőernyő, kövesse őket számtalan lovas, a császár így kocsikázzék ki. Ha maga a *shanyu* jő vagy távozik is, elismeréssel fog adózni mindeme nagyság előtt. A meghódolt *xiongnu*k időről időre kapjanak e javakból jutalmakat, s ezt lássa, hallja az egész ország. Sóvár szívvel adják tovább egymásnak [a jutalmazások hírét], így a szerencsét áhítók idesereglenek majd, hogy részesedhessenek a javakból. Így rontjuk meg a szemüket – ez az egyik csalétek.

Ha a *xiongnu*któl követek érkeznek, vagy ha nagy számban hódolnak be, akkor gyűljék össze nagy sokadalom, s Felségednek álljon rendelkezésére minden, amivel fényes lakomára hívhatja őket. Legyen négy-öt fajta fogás, legyenek szemnek kívánatos hússzeletek, ropogós nyársonsültek, fűszeres-sós lében pácolt pástétomok […] Merüljenek el az ízeiben annak, mit korábban meg nem kaphattak. Attól fogva, időről időre részesülhessenek ebben, kik hozzánk eljőnek, s várjuk őket lakomával. Ezt lássa, hallja az egész ország, s csorgó nyállal adják tovább egymásnak [a lakomák hírét], így az áhítozók idesereglenek majd, hogy részesedhessenek a javakból. Így rontjuk meg a szájukat – ez a második csalétek.

A behódolt vitéz vezetőkről szólván, ha Felséged követeket küld hozzájuk, feltétlenül legyen közöttük olyan, ki őket vendégségbe meghívja. Nyerje meg ismerőseiket, s majd valahány barbár szemlélőként részt szeretne venni, hát hadd jöjjön. Húszharminc nő – fénylő fekete vagy cifra ruhás – álljon szolgálatukra a vendégcsarnokban, s hol közelítve hozzájuk, hol elrejtőzvén előlük, szórakoztassák a barbárokat, közösen lakomázva vélük [… A nők] fel-le mozogjanak, orcájukat mind közelebb lopván, majd időről időre perdüljenek táncra, dobjukat verve táncra szólítván párjukat. Estefelé csendüljön fel harci zene, járjon kezük a zenészeknek. Amint a vendégek felállnak, tíznél több asszony kísérje őket, hogy szolgálatukra légyen. Időről időre küldessék követség, hogy a behódoltak közül némelyek meghívást nyerjenek az efféle zenés mulatságra. Ezt lássa, hallja az egész ország, s tágra nyitott szemmel adják tovább egymásnak [a mulatságok hírét], s türelmetlenségükben csupán attól féljenek, hogy csak később jöhetnek el hozzánk. Így rontjuk meg a fülüket – ez a harmadik csalétek.

A közrendű behódoltakról szólván, ha Felséged kegyével meghívja őket, ezáltal magához kötheti őket. Felséged időben halmozzon fel gazdagságot, az északi negyedben álljanak magas csarnokok mély ereszekkel, legyenek ott jó konyhák, tágas magtárak, megkötött lovakkal teli istállók, harci szekerekkel megtöltött kocsiszínek, szolgálóleányok, szolgálók, gyermekek, lábasjószág, szerszámok. Mindezeket nagy tömegben gyűjtsük össze akkorra, amely időre a barbár vendégeket meghívjuk, s a barbár követeket megvendégeljük. Kegye jeléül Felséged seregestül bocsásson rendelkezésükre hivatalnokokat, kik segítik s szórakoztatják őket. Sürögjenek ezek az ő lakhelyeiken, gondoskodjanak mulattatásukról és magtáraik feltöltéséről – mindenben meghaladván azt a mértéket, amelyben eleddig részük volt. Királyaik fontolgatni fogják, hogy

elhagyják a *shanyut*, ezért időnként nyújtsuk nekik otthonul [e rezidenciákat]. A *xiongnu*k egész országában a szívek elhajlását és vágyakozását fogjuk felkelteni, s türelmetlenségükben csupán attól félnek majd, hogy csak később jöhetnek el hozzánk. Így rontjuk meg gyomrukat – ez a negyedik csalétek.

A majdani behódoltakról szólván, Felséged olykor részesítse ama kegyben némelyiket, hogy felneveli, majd hivatalba helyezi őt. A barbár felnőttekkel nehéz a jó viszony kialakítása, ám Felséged a gyermekeket és a nemesek fiait szeretettel fogadhatja. Felséged részesítsen kegyeiben néhány tucatot közülük, öltöztesse őket hímzett ruhákba […] Ha Felséged lakomát ad a barbároknak, ők tartsák az öblös díszkupákat. Ha barbár követeket látunk vendégül, tagbaszakadt, derék vitézek álljanak szolgálatban, kik mellett a barbár gyermekek segédkezzenek, s amint a barbár rangos személyek bort töltetni odahívják őket, Felséged kegyesen maga irányítsa őket, a követek meg fizessenek nekik borravalót. Többször gondoskodjék a társaságukról, hozasson elő hímzett ruhákat és öveket a vendégség idején, s a megfelelő alkalommal ajándékozza nekik. Felséged kényeztesse a barbár gyermekeket, paskolgassa őket, adjon nekik sült húst, kegyesen saját kezűleg etesse őket, hozasson elő jó ruhákat, s adományozza nékik […] Ezt lássa, hallja az egész ország, vágyakozzanak tágra nyitott szemmel, s türelmetlenségükben csupán attól féljenek, hogy csak később jöhetnek el hozzánk. Így rontjuk meg a szívüket – ez az ötödik csalétek.

Ha e négy dolgot: fülüket, szemüket, szájukat, gyomrukat lekötjük, s tetejébe szívüket is magunkhoz vonjuk, akad-é vajon közöttük olyan, ki el nem jő hozzánk? Az így alánk vont barbárokat megzabolázhatjuk – ezt nevezik az öt csaléteknek.[7]

Aki járt már akárcsak egy alacsonyabb rangú delegáció tagjaként Kínában, s elcsodálkozott a vendéglátók szívélyességén és bőkezűségén, bizonyára nem tudta, hogy a vendégek elkápráztatásának több évezredes hagyományával találkozott, amelynek célja az, hogy a vendégek jobban idomuljanak Kínához. Arról, hogy a konkrét esetben Jia Yi javaslatait megfogadták-e, nem szólnak a források, de az biztos, hogy a külföldi követeket Kínában az egész császárkorban hatalmas pompával és gazdag ajándékokkal fogadták. Olyannyira, hogy időről időre korlátozták az egy adott országból fogadott hódoló küldöttségek számát, mert a kínai követség meggazdagodási lehetőséget jelentett az országok előkelőségei számára – a Középső Birodalom kincstárát viszont túlságosan megterhelte.

Egy másik példa a klasszikus Kína puha erő politikájára Zheng He admirális expedíciósorozata. Zheng He a Ming-házi Yongle császár megbízásából 1405– 1433 között hét nagy tengeri expedíciót vezetett több száz hajó, több tízezer tengerész és katona részvételével. Az akkori világ legnagyobb flottája többször végighajózott Délkelet-Ázsia és India partjai mentén, s eljutott az Arab-félszigetre és Kelet-Afrikába is. Az utazásoknak nem a hódítás vagy a felfedezés volt a céljuk, hanem az, hogy megmutassák az útba eső országoknak a Ming Birodalom hatalmát és gazdagságát. A lenyűgöző erőde-

[7] *Xinshu* 4. tekercs, *Xiongnu,* 1–8. Lap = *Négy égtájon barbár csillag ragyog. Az ázsiai hunok a kínai forrásokban,* I., ford. Csornai Katalin, László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület, 2007. (A fordítást módosítottam.)

monstrációk meglehetősen költségesek voltak, így idővel le is állították őket, de jól szemléltették a hagyományos kínai világképet, amelyben Kínát – kényszer nélkül – elvileg mindenkinek tisztelnie kell.

A puha hatalom új igénye

A Mao Zedong nevével jellemezhető időszakban (1949–1976) a Kínai Népköztársaság elsősorban a kemény erőben hitt, hacsak a forradalomexportra tett kísérleteket nem tekintjük egyfajta puhaerő-stratégiának. Ugyanakkor a harmadik világ országai számára Kína már ekkor nyújtott bizonyos politikai, technikai és gazdasági támogatást, amivel megalapozta mai befolyását jó néhány területen. Összességében azonban Kína csak nagyon kevesek számára volt vonzó: a kapitalista világ ellenségnek tartotta, és hol félelemmel, hol gúnnyal tekintett rá, a Szovjetunióval való összekülönbözés után pedig a keleti blokkban is hivatalos politikává emelkedett a Kínától való idegenkedés. A kulturális forradalomra például ugyanolyan furcsállva tekintettek Nyugaton, mint Keleten, leszámítva persze a szinte minden országban jelen lévő maroknyi maoista értelmiségit. A sajátos belpolitikai mozgalmak mellett a kínaiak fegyveres fellépése a koreai háborúban, a kínai–indiai és a kínai–szovjet határvillongásokban, a vietnami háborúban, a Tajvani-szorosban stb. szintén nem növelték Kína presztízsét.

A fordulat itt is a „reform és nyitás" meghirdetése után kezdődött, az 1970-es évek második felében. Kína már az évtized elejétől igyekezett normalizálni a kapcsolatait volt ellenségei egy részével, s az 1980-as évek elejétől nem győzi folyamatosan hangsúlyozni békés szándékait, együttműködésre való készségét. Puha ereje ettől azonban még nem növekedett meg jelentősen, ami több szempontból is kihívást jelentett – és jelent máig – az ország számára.

Először is, Kína és a kínaiak számára természetes igény, hogy helyreállítsák azt a több évezredes állapotot, amelyben Kína volt a kelet-ázsiai régió kulturális – s fogalmazhatunk így: puha erő – központja. Japán, Korea és Vietnam történelme nagy részében kulturálisan közvetlen kínai befolyás alatt állt, de a kínai hatás kisebb-nagyobb mértékben érezhető a belső- és délkelet-ázsiai kultúrákon is. Kína számára természetellenes állapot, hogy ezek az országok az elmúlt fél évszázadban az USA vagy a Szovjetunió felé orientálódtak, nemcsak a biztonságpolitikában, hanem kulturálisan is. A kínai vezetésnek tehát feltett – és a maga szempontjából érthető – szándéka, hogy helyreállítja a térségben a kínai kultúra dominanciáját. S mivel Kína globális nagyhatalommá kíván válni, kulturális befolyását – ha nem is dominanciáját –, mint minden nagyhatalom, igyekszik az egész világra kiterjeszteni.

Másodszor, a „reform és nyitás" eredményeként Kína kitettsége a külföld felé jelentősen megnövekedett. A „nyitás" politikáját az alapozta meg, hogy a Deng Xiaoping-féle vezetés rájött: a maói évekre jellemző „önerőre támaszkodás" zsákutca, s nem alkalmas arra, hogy Kína felzárkózzék a fejlett világhoz. Kína nem tudja saját hajánál fogva kihúzni magát az elmaradottságból, ezért egyrészt külföldi technológiára, *know-how*-ra és

tőkére, másrészt exportpiacokra van szüksége. Az elmúlt három évtized reformpolitikájának sikere éppen azon nyugodott, hogy sikerült mindezeket megszereznie. A külföldi technológiától és befektetésektől függő exportorientált gazdaságpolitika azonban – miközben soha nem látott gazdasági fejlődést hozott – azzal járt, hogy Kína függésbe került a külvilágtól. Kína a világ országai közül 2009-ben a világ legnagyobb exportőre, harmadik legnagyobb importőre volt, a világ második legnagyobb olajfogyasztója (és harmadik legnagyobb olajimportőre), s itt történt a világon a legtöbb befektetés.[8] Az országnak középtávon fenn kell tartania gyors gazdasági növekedését, mert egyébként belső problémái szétfeszítik, ehhez viszont gazdasági struktúrájából adódóan nélkülözhetetlenek a külfölddel való jó gazdasági kapcsolatok. (Ma már a külföld is erőteljesen függ Kínától, de ez egy külön elemzés tárgya lehetne.)

A puha erő növelésének igénye és szükségessége a gazdasági külkapcsolatok területén jelentkezik a legerőteljesebben. A kínai piac és munkaerő-kínálat mérete mindeddig önmagában is elegendő volt ahhoz, hogy Kína megszerezze a külföldtől a technológiát és piacot, amelyre szüksége volt. Mindezt alapjaiban nem fenyegette az országgal szembeni bizalmatlanság, idegenkedés és ellenérzés, hiszen az üzlet az üzlet – még azok a területek is, amelyeknek tényleg van félnivalójuk (például Tajvan), igyekeztek bekapcsolódni a kínai gazdasági pörgésbe. Azonban Kínának már eddig is okoztak károkat a „kínai fenyegetéstől" *(China Threat)* való félelmek, például egyes csúcstechnológiák importja vagy bizonyos, stratégiai jelentőségűnek tartott cégek felvásárlása kapcsán. Ahogy Kína erősödik, úgy tartanak tőle egyre inkább, s ha legfontosabb partnerein egyszerre eluralkodna a félelem, az beláthatatlan következményekkel járna az ország gazdaságára és stabilitására nézve. Ráadásul éppen néhány éve kezdődött paradigmaváltás a kínai gazdaságban, amelynek sikeréhez még inkább szükség lesz a pszichológiai gátak áttöréséhez. Kína immár nem afféle gigantikus összeszerelő üzem kíván lenni – ami anyagilag is kevéssé jövedelmező, hiszen egy kínai gyártású exporttermék értékének csak néhány százaléka marad Kínában, a többi a külföldi licenctulajdonosokhoz és a forgalmazókhoz megy –, hanem saját fejlesztésekkel és márkákkal kívánja meghódítani a világpiacot. Egy kínai autó eladhatóságát pedig pszichés tényezők is befolyásolják, amelyek a puha erő segítségével módosíthatók. Ugyancsak bizalomra és jóindulatra van szükség a kínai vállalatok külföldi terjeszkedéséhez, például a nyersanyagforrások kitermelési koncesszióinak megszerzéséhez.

A puha erő tehát – aminek fő célja Kína esetében a külföldiekben meglévő fenntartások csökkentése – eszköz Kína további gazdasági fejlődésének, s ezzel stabilitásának biztosításához. A puha erőt így igyekeznek kemény erővé – pénzzé – konvertálni. Pontosabban a vonatkozó kínai diskurzusban – Nye eredeti koncepciójával ellentétben – a gazdasági erő is a puha erő egy formája.

Kína, mint láttuk, mindig is tisztában volt a puha erő jelentőségével, nem csoda tehát, hogy amikor a jelenség nevet kapott, a kínai politikatudósok és politikusok gondosan elemezni kezdték a fogalmat. Az 1990-es években, amikor megpróbálták számszerű-

[8] *CIA – The World Factbook,* www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html.

síteni és mérhetővé tenni a hatalmat, kínai tudósok kidolgozták az össznemzeti erő *(zonghe guoli, Comprehensive National Power, CNP)* fogalmát.[9] E mutató kiszámításakor a gazdasági, katonai, természeti, politikai, társadalmi, nemzetközi kapcsolati, tudományos-technológiai, oktatási és egyéb erőforrások mérésekor figyelembe veszik a „puha" tényezőket is. Az össznemzeti erő a kínai politikai gondolkodás alapfogalma lett, s ezen belül a puha erő is elismert koncepcióvá vált.[10] A puha erőre utaló kifejezések *(ruan shili, ruan liliang, ruan guoli, ruan quanli)* a hivatalos dokumentumokban is feltűnnek. Például Hu Jintao elnök-pártfőtitkár a Kínai Kommunista Párt XVII. kongresszusán tartott főtitkári beszámolójában – ami a kínai politikában a legfontosabb dokumentumnak számít – célként külön kiemelte a kultúrának mint a kínai puha erő egyik elemének fejlesztését.[11] A kínai puha erő fokozása tehát a kormányzati politika szintjére emelkedett.

Kína puha ereje

Mik azok a tényezők, amelyek Kína puha erejének növeléséhez – vagy spontán növekedéséhez – hozzájárulnak? Az alábbiakban erről lesz szó, a teljesség igénye nélkül, hiszen a puha erő rendkívül összetett fogalom.[12]

Kína vonzerejét automatikusan növeli az ország szédületes gazdasági fejlődése. A sokáig elmaradott, szegény, harmadik világbeli diktatúrának tekintett ország 2010 nyara óta a világ második legnagyobb gazdasága, s három évtizede évi nagyjából 10%-os gazdasági növekedést produkál. Ennek természetes következménye, hogy mind a külföldi cégek igyekeznek Kínában befektetni és piacot szerezni, mind pedig a munkavállalók igyekeznek kihasználni a Kína nyújtotta lehetőségeket. A gyors, egyenetlen és sokszor zavaros fejlődés – mint annak idején az Egyesült Államoké – esélyt kínál arra, hogy az ügyesek és szerencsések olyan sikereket érjenek el, amire otthon nem volt kilátásuk.

A kínai gazdaság és gazdagság vonzerejével – és annak pozitív hatásaival – a kínai vezetés is tisztában van, így igyekszik azt a lehető legszélesebb körben bemutatni. Emiatt prioritás például, hogy az ország nagy nemzetközi érdeklődésre számot tartó rendezvények házigazdája legyen. E politikába illeszkedett a 2006-os és 2009-es buddhista világfórum, a 2008-as pekingi olimpia, a 2010-es sanghaji világkiállítás, a 2010-es ázsiai játékok megrendezése, de Kína szívesen ad otthont szinte bármilyen nagyszabású kulturális, tudományos, sport-, vallási vagy egyéb rendezvénynek.

[9] Bővebben lásd Rácz Lajos: *A kínai össznemzeti erő növekedésének hatása a nemzetközi kapcsolatokra és a nagyhatalmak geostratégiai törekvéseire,* doktori értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, 2007.

[10] Li Mingjiang: *Soft Power in Chinese Discourse: Popularity and Prospect,* Working Paper 165. (Singapore, S. Rajaratnam School of International Studies, 2008); Joel Wuthnow: *The Concept of Soft Power in China's Strategic Discourse,* Issues & Studies, Issues & Studies 44/2. (2008. június), 1–28.

[11] *Hu Jintao calls for enhancing „soft power" of Chinese culture,* People's Daily Online 2007. október 15., http://english.peopledaily.com.cn/90002/92169/92187/6283148.html.

[12] A legátfogóbb nyugati nyelvű áttekintést a kínai puha erő politikáról lásd Joshua Kurlantzick: *Charm Offensive: How China's Soft Power is Transforming the World,* Yale UP, 2007.

A kultúra területén a legnagyobb szabású vállalkozás a Konfuciusz Intézetek hálózatának felállítása.[13] A British Councilt, Goethe Intézeteket, Francia Intézeteket és egyéb nemzeti kulturális intézményeket mintául vevő Konfuciusz Intézetek közül az első 2004-ben nyílt, azóta – 2010 nyaráig – az intézetek és fiókintézetek száma meghaladta a 650-et. Jelenleg 94 országban működik ilyen központ, s a tervek szerint 2020-ban már összesen 1000 Konfuciusz Intézet fog működni. A világ szinte minden országára kiterjedő hálózat tagjai – a kínai oktatási minisztérium felügyelete alatt – kínai nyelvet tanítanak, kínai kulturális rendezvényeket szerveznek. Kína hosszútávú célja, hogy a célországokban kialakuljon egy kínaiul értő, a kínai kultúrát ismerő réteg, amely – döntéshozó vagy véleményformáló pozícióba kerülve – befolyásolhatja az adott ország Kínával kapcsolatos döntéseit.[14]

Szintén a puha erő fokozását szolgálják – egyebek mellett – a kínai oktatási fejlesztések. A gazdasági szempontok mellett Kína presztízsét is növeli, ha világszínvonalú felsőoktatási intézményekkel rendelkezik. Ezért hirdették meg 1995-ben az úgynevezett „211-es tervet", amelynek az volt a célja, hogy a 21. századra 100 „magas szintű" egyetem jöjjön létre az országban. Az 1998-ban elindított „985-ös program" még ambiciózusabb: ennek alapján 10-12 világszínvonalú egyetemet kívánnak létrehozni, olyat, amely felveszi a versenyt Harvarddal, Cambridge-dzsel és Oxforddal. E célokra dollármilliárdokat költenek.[15] Az oktatáshoz kapcsolódóan Kína rendkívül bőkezű a külföldi diákoknak nyújtott ösztöndíjak tekintetében: tanulási lehetőségek sorát biztosítják nemcsak fejlődő országokból érkező hallgatóknak, hanem másoknak is. Jelenleg több százezer külföldi diák tanul Kínában, jelentős részük kínai állami ösztöndíjjal.

Hasonló célokat (is) szolgálnak a tudományos-technológiai fejlesztések, amelyek között sok presztízsberuházás-jellegű is akad. 2003-ban Kína – harmadik országként – saját erejéből embert küldött az űrbe, 2007-ben pedig holdszondát bocsátott fel. 2005-ben a GDP 1,4%-át költötték kutatás-fejlesztésre, a 2006-ban indított 15 éves tudományos-technológiai program alapján ez az arány 2010-re 2%-ra, 2020-ra 2,5%-ra emelkedik.[16] Ez természetesen elsősorban a munkaintenzívről a tudásintenzív gazdasági fejlődésre való átállást szolgálja, de az ország presztízsét és puha erejét is növeli – egy kínai szuperszámítógép vagy utasszállító repülőgép bemutatása a világmédiában növelheti a kínai termékek iránti bizalmat. Folyamatosan emelkedik a kínai szabadalmak és nemzetközi publikációk száma, a kínai tudósok ma már megbecsült tagjai a nemzetközi tudományos közösségnek.

Szintén a nemzetközi elismerést fokozzák a sportsikerek: Kína komoly és költséges programokat indított, hogy sportolói minél eredményesebben szerepeljenek a világver-

[13] Meg kell jegyezni, hogy e sorok szerzője a budapesti ELTE Konfuciusz Intézet külsős munkatársa.
[14] A Konfuciusz Intézetek pekingi központjának honlapja: www.hanban.org.
[15] Uwe Brandenburg – Zhu Jiani: *Higher Education in China in the light of massification and demographic change. Lessons to be learned for Germany,* Arbeitspapier Nr. 97. Gütersloh: CHE Centrum für Hochschulentwicklung, Gütersloh, October 2007, 37–40.
[16] *China's 15 Year Science and Technology Plan. What Does It Mean To Spawn „Indigenous Innovation"?,* AeA Competitiveness Series 14. (2007. április), 2.

senyeken. A kínaiak az olimpiai éremtáblázaton 1996-ban 16 arannyal a negyedik helyet szerezték meg, 2000-ben 28 arannyal a harmadikat, 2004-ben 32 arannyal a másodikat, 2008-ban pedig 51 arannyal az elsőt. Nincs messze az az idő, amikor a külföldi sportolók Kínába járnak edzőtáborozni, s kínai edzőket fogadnak fel.

A gazdasági terjeszkedésben alapvető fontosságú a márkaépítés, mivel a legnagyobb haszonnal a saját fejlesztésű, saját márkájú termékek értékesítése jár. Ezért a kormányzat különböző módokon támogatja azokat a kínai cégeket, amelyek alkalmasak lehetnek a világpiac meghódítására. A Lenovo és a Haier már ismert világcégek, de hasonló státusra törekszik a Huawei, a ZTE, a China Mobile és a China Telecom, nem is szólva a nagy kínai bankokról és légitársaságokról. Ezek sikerének egyrészt alapfeltétele a kínai puha erő, másrészt eredményeikkel és termékeikkel maguk is hozzájárulhatnak e puha erő növekedéséhez.[17] Ha kétkedve tekintenénk e törekvésekre, jusson eszünkbe, hogy a japán cégek az 1970–80-as, a dél-koreaiak az 1990-es években hasonló utat jártak be.

A puha erő egyik legfontosabb eszköze a média, így Kína ennek befolyásolására is törekszik. A legfontosabb e területen a médiatartalmak előállítása. Korábban kínai filmek csak ritkán jutottak el külföldre, a kínai sajtót pedig a szűk kínálat (a Renmin Ribao, a CCTV és néhány egyéb pártmédium), illetve a – külföldiek számára emészthetetlen – átideologizált tartalom, nyers propaganda jellemezte. Ez mára alapvetően megváltozott. Állami támogatással készülnek a hatalmas költségvetésű, nagyközönséget megcélzó mozifilmek *(Hős, Vörösfali csata)* és a kulturális eliteknek szánt, fesztiváldíjak sorát besöprő művészfilmek. Kína megkezdte a szappanoperák exportálását – elsősorban a környező országokba, de magyar csatorna is játszott már kínai sorozatot. Kína a nemzetközi hírgyártásban is igyekszik növelni a súlyát, a kínai hírek – sokszor bulvárhírek – idegen nyelven is számos médiumban megjelennek. A külföldi orgánumoknak tehát minden órában Kínával foglalkozó hírek tömege áll rendelkezésre.

Kína Hu Jintao által meghirdetett külpolitikai doktrínája a „harmonikus világ" *(hexie shijie)* építése, amely megteremti a lehetőséget Kína „békés fejlődésére" *(heping fazhan)*. Az alapelv lényege, hogy Kína nem törekszik katonai terjeszkedésre, hegemóniára és a nemzetközi rendszer gyökeres átalakítására, célja az, hogy békésen, kölcsönös előnyök alapján együttműködjék a világ minden országával. A doktrína szerint Kína fejlődéséhez békés nemzetközi környezetre van szükség, miközben e békés környezet megteremtéséhez és megőrzéséhez Kína felemelkedése is hozzájárul. Nyilvánvaló, hogy mindennek hangsúlyozásával Kína célja szomszédainak és a nemzetközi közösségnek a megnyugtatása. Jellemző egyébként, hogy a doktrína meghirdetésekor még „békés felemelkedés" *(heping jueqi)* szerepelt a dokumentumokban, de ezt hamarosan lecserélték a kevésbé fenyegetően hangzó „békés fejlődésre".[18]

[17] Edward Tse – Andrew Cainey: *Attracting Global Interest. How Chinese Companies Can Leverage „Soft Power" In the International Marketplace,* Booz Allen Hamilton, 2007.

[18] A fogalom jelentéséről, illetve a körülötte zajló kínai vitákról lásd C. Raja Mohan: *Debating China's „Peaceful Rise". The Rhyme of the Ancient Mariner,* Economic and Political Weekly 39/33. (2004. augusztus 14–20.), 3699–3702.

Fontos kiemelni, hogy a kínai hivatalos megnyilvánulások szinte teljesen ideológiamentesek, a kommunista propaganda időszaka régen véget ért. A Kínai Népköztársaság immár nem a nemzetközi kommunizmus központjának, hanem a több évezredes kínai kultúra legitim örökösének igyekszik magát beállítani – egy olyan kultúráénak, amely megalkotói szándékai szerint általános érvényű. Kína ma büszke múltjára, s igyekszik is azt mindenkivel megismertetni – a kínai reklámanyagokban ma sokkal többet szerepel Konfuciusz, mint Mao Zedong.

Siker vagy kudarc?

Mi, európaiak egyelőre fenntartásokkal fogadjuk a kínai puha erő politikát. A nyugati médiában Kína gyakran negatív színben jelenik meg, s a *Made in China* szindróma is ellenérzéseket szül.[19] Attól, hogy a kínaiak embert küldenek az űrbe, vagy hogy vívójuk legyőzi a mi versenyzőnket, első reakciónk nem föltétlenül a csodálaté. Kína európai presztízsének növekedését jelentősen akadályozzák az ország belső politikai viszonyai, az emberi jogi és tibeti helyzet stb. Jelenleg azonban csak a puha erő kiépítésének kezdeti szakaszában járunk, s nem tudhatjuk, hogy hosszú távon hogyan alakul Kína megítélése. Az biztos, hogy a politikai és gazdasági eliteket Kína már jórészt megnyerte magának, s vezetőink egyáltalán nem idegenkednek attól, hogy kínai pártfunkcionáriusokkal tárgyaljanak és vacsorázzanak. Észak-Amerikában hasonló a helyzet, bár itt még ellentmondásosabb a kép: az USA egyrészt fő riválisának tartja Kínát, amely katonailag is veszélyt jelenthet rá (ez a félelem Európában minimális), másrészt gazdaságilag erőteljesen függ tőle, harmadrészt viszont felismeri a Kína nyújtotta lehetőségeket. Jellemző, hogy az USA-ban a spanyol után a kínait tanulják a legtöbben idegen nyelvként.

A világ azonban nemcsak a Nyugatból áll, s a kínai puha erő politika fő célpontja nem is a Nyugat. Számára a legfontosabb területek a szomszédos országok és Délkelet-Ázsia, vagyis azok a területek, amelyek hagyományosan a kulturális befolyása alatt álltak.[20] Sok országban népes kínai kisebbség is hozzájárul Kína puha erejének érvényesüléséhez. Délkelet-Ázsia ebből a szempontból sikertörténet Kína számára: a kínai termékek, filmek, popsztárok stb. itteni érvényesülését nem hátráltatják kulturális tényezők – persze a félelmek is itt a legnagyobbak, de ezeket Kínának eddig sikerült kezelnie. Itt a kínaiak azt is elérhetik, hogy a térség *lingua franca*jává fokozatosan ismét a mandarin kínai váljék. Mindebben a legnagyobb szerepe a kínai segélyeknek és befektetéseknek van.

[19] A kínaiak számára meglehetősen lehangoló európai Kína-képről lásd Ingrid D'Hooghe: *The Limits of China's Soft Power in Europe. Beijing's Public Diplomacy Puzzle,* Clingendael Diplomacy Papers 25., Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael', 2010. január.

[20] Lásd például Thomas Lum – Wayne M. Morrison – Bruce Vaughn: *China's „Soft Power" in Southeast Asia,* CRS Report to Congress, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division 2008 január 4.; Joshua Kurlantzick: *China's Charm: Implications of Chinese Soft Power,* Policy Brief 47. (Carnegie Endowment for International Peace), 2006. június.

Ennél is látványosabb a kínai befolyás növekedése egy olyan területen, amely hagyományosan nem tartozott Kína érdekszférájába: Afrikában.[21] Kína elsősorban nyersanyagforrásként és piacként tekint a kontinensre, s az itteni vezetők – akik a nyugati világban nem föltétlenül számítanak szalonképesnek – tárt karokkal várják a kínai tőkét. Itt Kína már az 1960-as években is meglehetősen aktív volt, így kevesebb vele szemben a fenntartás. A befektetések mellett – a keményt mintegy puha erővel kiegészítve – a kínaiak orvoscsoportokat, tudósokat, mérnököket küldenek egy sor afrikai országba, kórházakat, utakat, vasutakat építenek, segélyeket nyújtanak, kölcsönöket engednek el. (Mindezért cserébe természetesen megszerzik az ellenőrzést a nyersanyaglelőhelyek felett.) 2000 óta a kínai–afrikai kereskedelem évi 33,5%-kal nőtt, s 2010-ben Kína Afrika legnagyobb kereskedelmi partnerévé vált.[22] Hasonló módon – bár egyelőre kevesebb sikerrel – igyekszik kiépíteni pozícióit Latin-Amerikában és a világ összes egyéb területén.

Zárszó

A puha erőnek s ezen belül Kína puha erejének könyvtárnyi irodalma van. Maga a definíció is vitatott, s nincs egyetértés abban sem, hogy a gyakorlatban hatékony tud-e lenni.

Az biztos, hogy a puha erő hatásköre korlátozott: bár a pszichológiának az állami döntésekben is nagy szerepe van, az valószínűnek tűnik, hogy egyetlen ország sem fog a saját érdekével ellentétesen dönteni egy kérdésben csupán egy másik ország vonzereje, presztízse miatt. Magának a nemzeti érdeknek a meghatározásakor azonban – kevéssé egyértelmű esetekben – lehet hatása a puha erőnek. Az egyéni szinteken – például a fogyasztói döntéseknél – pedig még nagyobb szerepe lehet egy ország kisugárzásának, megbecsültségének. Sok ilyen döntés összességében jelentős hatással lehet az adott ország kemény erejére is: a vonzerő vásárlást szül, a vásárlás pénzt, a pénz pedig haderőt.

S nem csak a konkrét termékek eladását segítheti egy ország vonzereje: a politikai tárgyalások felgyorsítása mellett megkönnyítheti az adott ország állampolgára számára az ügyintézést, partnerek megnyerését, kapcsolatok kialakítását, s általában véve a gazdasági és társadalmi életben való hatékonyabb érvényesülést. (Saját tapasztalataim szerint például jóval nehezebb egy kínai vendégtanárnak albérletet szerezni Budapesten, mint egy amerikainak, pedig valószínűleg egyetlen főbérlőnek sem áll rendelkezésére olyan statisztika vagy tapasztalat, mely szerint a kínai tanárok az amerikaiaknál veszélyesebbek a berendezésre.) Állampolgárunk könnyebb külföldi érvényesülése pedig közvetve a kemény erőnkre is kihat. A közvetlen hasznot termelő turizmusról pedig talán meg sem kell említenünk, hogy az milyen kapcsolatban áll egy ország vonzerejével.

[21] Lásd például Drew Thompson: *China's Soft Power in Africa: From the „Beijing Consensus" to Health Diplomacy,* China Brief [The Jamestown Foundation] 5/21. (2005. október 13.).

[22] *China becomes Africa's largest trading partner,* CNTV, 2010. október 15. (http://english.cntv.cn/program/bizasia/20101015/101588.shtml).

Kína mindezt felismerte, és tudatosan törekszik puha ereje növelésére. E területen komoly gondokkal kell szembenéznie: a vonzerő és a presztízs végsősoron ugyanis az országok belső viszonyaiból fakad, országimázskampányokkal – legyenek mégoly nagyszabásúak is, mint a pekingi olimpia – csak minimális hatást lehet elérni. Olyan régiókban, amelyeknek belső viszonyai nem jobbak Kínáénál, mindez nem okoz gondot, sőt maga a kínai minta – a „pekingi konszenzus" – is vonzó lehet.[23] Azonban éppen a legfejlettebb országok – és legígéretesebb partnerek – körében Kína puha ereje még csekély, elsősorban belső problémái (pártállami rendszer, korrupció, környezetszennyezés, nemzeti kisebbségek problémái stb.) miatt. Észak-koreaiak tömegei menekülnek Kínába, s minden bizonnyal nagyon örülnének, ha ott állampolgárságot kaphatnának – ezzel szemben ugyan amerikaiak és európaiak is nagy számban költöznek Kínába, de a végleges letelepedés nem áll szándékukban. Ez pedig jól jelzi, hogy puha erő tekintetében hol is áll most Kína.

Vidámpark (1973)

[23] Joshua Cooper Ramo: *The Beijing Consensus,* The Foreign Policy Centre, 2004.